

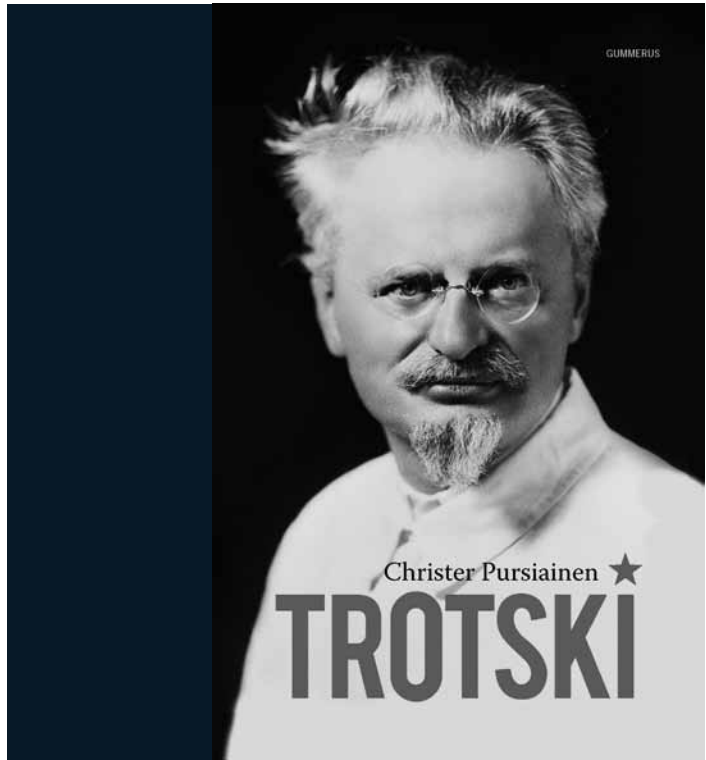
Mies, joka haastoi Stalinin

■ JUHA HONKALA

Christer Pursiainen: *Trotsky*.
Gummerus 2011.

Lenin, Stalin ja Trotsky. Tämä kolmikko muistetaan parhaiten Venäjän vallankumouksen ja Neuvostoliiton alkukauden henkilöistä, ja tässä järjestyksessä, vaikka Stalin olikin tuohon aikaan yhä Trotskin varjossa. Leninin manttelinperijäksi vielä 1920-luvulla arvellun Lev Trotskin elämä oli poikkeuksellisen vaiheikas ja monin tavoin sidoksissa kolmikokahden muun jäsenen elämään. Elämäkertaa hänestä ei silti ole aiemmin julkaistu suomeksi, kumma kyllä. Nyt Venäjän-tuntija, valtiotieteen tohtori Christer Pursiainen on tarttunut härkää sarvista ja kirjoittanut sujuvan yleisesityksen Trotskin elämästä ja aatemaailmasta.

Lev (Suomessa joskus myös Leo) Trotskin (1879–1940) elämä vallankumouksen kuohuissa, tärkeissä tehtävissä Neuvosto-Venäjällä ja maanpaossa oli täynnä draamatiikkaa, jonka kuvaamisessa Pursiainen onnistuu erinomaisesti. Hän aloittaa tarinansa Trotskin viime hetkistä, joista siirtyy samantien sankarinsa elämän ehkä tärkeimpään vaiheeseen, 1920-luvun alkuun, jolloin Lenin kirjoitti niin sanotun testamenttinsa. Siinä hän muun muassa varoitti Stalinista ja ehdotti tämän syrjäyttämistä. Pursiainen kuvaa shakespearemaisen valtakamppailun jäntevästi. Trotsky arvioi tilanteen väärin, ja Stalin, silloin vielä ”harmaa byrokraatti”, onnistui Leninin kuoltua vuonna 1924 säilyttämään asemansa itse-tietoista Trotskyä näennäisesti har-

mittomampana vaihtoehtona. Stalinin tukena olivat tällöin Grigori Zinovjev ja Lev Kamenev, jotka sittemmin kuolivat hänen vainoissaan.

Vauhdikkaan alun jälkeen kirjailija palaa kuvaamaan päähenkilönsä elämää kronologisesti. Leiba (Lev) Bronstein, vuodesta 1902 Lev Trotsky, syntyi vakavaraiseen juutalaisperheeseen, jonka isää olisi puoli vuosisataa myöhemmin luonnehdittu kulakiksi. Trotsky oli älykäs, matemaattisesti lahjakas lapsi, joka sai hyvää opetusta. Trotskin lapsuuden ja nuoruuden Pursiainen ohittaa verraten nopeasti, ja teos keskittyy pitkälti Trotskin poliittiseen elämään. Lukijalle ei oikein selviä, miksi nuori mies innostui vallankumouksellisista ajatuksista – tuon ajan aatteellisessa ilmapiirissä Trotskin ratkaisut eivät kuitenkaan olleet ainutlaatuisia.

Trotsky oli jo 18-vuotiaana ammattivallankumouksellinen, joka päätyi kansallismielisestä narodnikista ensin sosiaalidemokraatiksi ja pian marxilaiseksi. Hän ehti ennen Venäjän vallankumousta olla useamman kerran vangittuna, karkotettuna Siperiaan ja maanpaossa. Tsaarinaikainen vankeus tosin oli Trotskin kaltaiselle huomattavasti miellyttävämpää kuin sittemmin olot neuvostovangeilla.

Trotskin ensimmäinen oma perhe, jonka nuori mies pian jätti vallankumouksen edistämiseksi, ohitetaan lähes pelkällä maininnalla. Vähän myöhemmin alkanut liitto Natalia Sedovan kanssa kesti miehen syrjähyypistä huolimatta koko elämän ajan. Trotsky liittyi enemmistöläisiin, menševikkeihin, vaikka olikin monessa suhteessa lähempänä bolševikkeja. Bolševikkipuolueen

jäsen hänestä tuli vasta heinäkuussa 1917 – tämäkin on seikka, jota käytettiin sittemmin aseena häntä vastaan.

Trotsky nousi maineeseen kenties näkyvimpanä vuoden 1905 kapinan johtohenkilönä ja poikkeuksellisen sanavalmiina puhujana. Hänet vangittiin ja tuomittiin Siperiaan, mistä hän pakeni vuonna 1907. Pakonsa jälkeen hän oleskeli vallankumouksen kynnykselle asti Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Trotsky elätti itseään lehtimiehenä ja kirjailijana. Kirjalliset taidot olivat hyödyksi myöhemminkin, eritoten leivän hankkimisessa, Stalinin karkotettua hänet Neuvostoliitosta. Viimeisenä huomattavana vallankumouksellisena Trotsky palasi kuohuvalle Venäjälle toukuussa 1917, jossa hänen merkityksensä oli keskeinen lokakuun vallankumouksen toteuttamisessa.

Bolševikkien päästyä valtaan Trotsky nimitettiin ensin ulkoasiain kansankomissaariksi (käytännössä ulkoministeriksi), ja hän osallistui Brest-Litovskin rauhanneuvotteluihin. Maaliskuussa 1918 hänestä tuli sota-asiain kansankomissaari, ja hän ryhtyi luomaan puna-armeijaa aluksi ulkoista vihollista vastaan, valmiina maailmanvallankumoukseen. Vihollinen oli kuitenkin maan rajojen sisällä, koska valkoiset joukot yrittivät palauttaa vanhan vallan. Trotsky organisoi armeijan hierarkkisesti asevelvollisuuden pohjalta ja ymmärsi, toisin kuin monet bolševikit, hyödyntää tsaarinajan upseerien kokemusta. Näitä valvomaan nimitettiin komissaareja. Hän myös johti menestyksellisesti muun muassa Pietarin torjuntataistelua Judenitšin johtamia valkoisia joukkoja vastaan lokakuussa 1918.

Valtakamppailussa 1920-lu-

vun alussa Trotsky puolusti vuonna 1923 vapaata keskustelua puolueen sisällä ja sai vastaansa Stalinin, Kamenevin, Zinovjevin ja Buharininkin. Kohtalonhetkinä hänessä ilmeni usein omituista harpautia ja mahdollisesti psyykkisperäistä kuumeilua. Tämä oireilu esti häntä osallistumasta Leninin hautajaisiin, mikä osaltaan heikensi hänen asemaansa. Kesään 1924 mennessä hän oli jo joutunut alakynteen valtataistelussa. Samana vuonna vastustajat alkoivat käyttää lyömäaseena trotskilaisuutta – siihenhän sisältyivät keskeisinä maailmanvallankumouksen ja jatkuvan vallankumouksen käsitteet. On arveltu, että jos Trotsky olisi osannut pelata korttinsa toisin, hän olisi pystynyt lyömään Stalinin puna-armeijan avulla. Vaikka Trotsky olikin häikäilemätön, tällaisiin toimiin hän ei ryhtynyt eikä ehkä edes ymmärtänyt oman tilanteensa kriittisyyttä. Trotsky ei yleensä pyrkinyt katkemään kyntiläänsä vakan alle, ja hänen kunianhimoinen, ylimielinen luonteensa oli omiaan vieroittamaan tovereita. Myös Leninin suhde häneen oli ambivalentti.

Trotsky menetti vahvan asemansa, ja hänet siirrettiin mitättömämpään virkaan ”tiedekomissaariksi”. Hän piti kyllä tehtävästä ja muun muassa ennakoi ydinenergian mahdollisuuksia. Stalinin aseman vahvistuessa oppositiota alettiin tukahduttaa. Vihdoin vuonna 1927 Trotsky erotettiin puolueesta, joka käytännössä oli Stalinin taskussa. Pursiaisen sitaatit tuon ajan puoluekokouksen puheenvuoroista ja välihuudoista ovat draamattisuudessaan järkyttävällä tavalla valaisevia, vaikka vielä ei ollaan 1930-luvun puhdistusoikeu-

denkäynneissä.

Vallankumouksen älykkö karkotettiin vuonna 1928 ensin Kazakstaniin – kuvatussa episodissa on tragikoomisia piirteitä – ja seuraavana vuonna Turkkiin, joka suostui ottamaan ongelmallisen pakolaisen vastaan. Aluksi Trotsky elätteli toiveita paluusta Neuvostoliittoon, mutta kun trotskilaisuus järjestäytyi 1930-luvulla selkeämmin kansainväliseksi liikkeeksi, nämä haaveet karisivat.

Omaiset, sihteerit, avustajat ja henkivartijat muodostivat karkotusaikana Trotskyin ympärille aina jonkinlaisen ”hovin”, jonka itseoikeutettu keskushenkilö hän oli. Maanpakolaisuuden kuvauksessa Pursiainen käsittelee myös Trotskyin yksityiselämää. Perheensä päässä hän jää hieman arvoitukseksi. Tytär ainoasta virallisesta avioliitosta päätyi itsemurhaan (ja osa läheisistä menetti henkensä Stalinin vainoissa), mutta suhde Natalia Sedovaan vaikuttaa olleen miehen satunnaisista syrjähyppyistä huolimatta läheinen. Vanhin poika Lev Sedov toimi maanpaossa isänsä apuna varhaiseen kuolemaansa asti. Trotsky oli henkisesti vireä ja energinen, moneen suuntaan avoin, paitsi tieteestä myös taiteista kiinnostunut ihminen, jonka ”tieteellinen menetelmä astianpeussassa” oli kuitenkin kotioloissa liian epäkäytännöllinen. Hänen kirjallisuus- ja taideteorioistaan olisi elämäkerrassa voinut kertoa laajemminkin, ne mainitaan vain ohimennen.

Turkista Trotsky pääsi vuonna 1934 muuttamaan ensin Ranskaan ja vuotta myöhemmin Norjaan. Kummassakin maassa hänen oleskelunsa aiheutti poliittista kuohuntaa. Vihdoin vuonna 1937 hän

asettui viimeiseen asuinmaahansa Meksikoon, jonne pääsy oli lähinnä taiteilija Diego Riveran ansiota. Kuten tunnettua, Trotskin viimeinen, pian ystävytydeksi laantunut rakkaussuhde oli Riveran puoliso Frida Kahloon.

Trotskin viimeinen merkittävä julkitulo ajoittui vuoteen 1937. Moskovan näytösoikeudenkäyntien yhteydessä häntä syytettiin sabotaasi- ja Stalinin murha-aikeista. Trotskilaiset järjestivät hänelle Meksikossa vastakuulemisen, jossa hänelle tarjoutui mahdollisuus puhdistaa maineensa. Neuvostotasanteisiin tämä ei tietenkään vaikuttanut.

Stalin koki Trotskin vaarallimmaksi kilpailijakseen, ja käsky hänen murhaamiseksi tuli neuvostojohtajalta. Toukokuussa 1940 useamman henkilön voimin tehty hyökkäys Trotskin huvilalle epäonnistui, mutta elokuussa lähipiiriin ujuttautunut Ramón Mercader onnistui jäähakulla murhaamaan Trotskin. Murhan tustat Pursiainen selostaa tarkoin. Hän olisi voinut käsitellä laajemmin, mitä murhan jälkeen tapahtui Trotskin lähipiirille ja trotskilaisuudelle. Pursiainen kyllä mainitsee, että Neuvostoliiton aikana Trotskin mainetta ei palautettu, mutta jättää kertomatta, että hänet rehabilitoitiin vuonna 2001.

Joskus on ajateltu, että Trotski olisi ollut Neuvostoliiton johtajana jotenkin lempeämpi kuin Stalin. On vaikea puntaroida vaihtoehtoista historiaa, mutta tosiasia on, että Trotski, punaisen terrorin kannattaja, oli mielipiteissään jyrkkä ja syyllistyi häikäilemättömiin tekoihin ja käskyihin siinä missä Stalininkin. Vaikka hän maanpaossa kirjoitetussa *Petetty vallankumous*

-kirjassaan (1936, ei suomennettu) vaatikin byrokraattisen yksinvallan tilalle neuvostodemokratiaa, toimi hän toisin ollessaan itse vallassa. Sitä paitsi Stalin toteutti ikään kuin ominaan Trotskin vanhoja ideoita, kuten pakkoteollistamisen, viisivuotissuunnitelman ja kulakkien hävittämisen.

Suomalaisen kirjan etuna on, että Trotskin yhteydet Suomeen – kokonaisuuden kannalta tietysti verraten vähäiset – tulevat paremmin esiin kuin ulkomaisissa biografioissa. Trotski piileskeli vuonna 1905 Suomessa. Paettuaan Siperiasta hän siirtyi jälleen Suomeen ja edelleen kauemmas Eurooppaan. Suomen sisällissodan aikana hän lähetti onnitelunsa punaisten kansanvaltuuskunnalle. Muitakin yhtymäkohtia on maahamme, viimeksi vähän ennen kuolemaa, kun Trotski kommentoi talvisotaa. Vaikka hän asettui Neuvostoliiton puolelle, hän kritisoi Stalinin ratkaisuja, kuten usein muulloinkin. Muun muassa Mannerheim ja Kuusinen vilahtavat sivuhenkilöinä. Mukana on tavalliselle lukijalle uutta tietoa, myös kuvallista sisältä Suomeen liittyviä aiheita.

Trotskin elämäkerta on kirjoitettu hyvin ja toimitettu huolellisesti, mistä lankeaa kiitos kirjoittajan lisäksi kustantajalle. Tyyli on luistavaa, ja historiallinen presens on onnistunut valinta. Asiat on taustoitettu huolellisesti. Venäjänkielisten nimien translitterointi poikkeaa paikoin suomalaisesta käytännöstä. Esimerkiksi Tsarskoe Selo on totuttu meillä kirjoittamaan Tsarskoje Selo. Suurelle yleisölle suunnattu kirja ei sisällä lähdeviitteitä, mutta Pursiainen johdattelee lukijan käyttämänsä monipuolisen ja laajan lähdeaineiston äärelle eril-

lisessä luvussa.

Kun kirjassa Trotskin suomen-tamattomatkin teokset mainitaan suomenkielisin nimin, olisi näin voinut tehdä Bretonin suomen-tulle *Surrealismen manifestille*, jonka nimi on alkukielisenä. Samoin kirjallisuusluettelossa olisi ollut hyvä mainita niiden kirjojen suomenkieliset nimet, jotka on suomennettu. Henkilöhakemistosta osui silmiin, että Salytkov-Štšedrin (oik. Salytkov) on aakkostettu ikään kuin kirjailijanimen jälkiosa olisi varsinainen sukunimi. Mutta nämä ovat pikkuseikkoja hienossa kokonaisuudessa.

Pursiaisen *Trotski* oli Tieto-Finlandia-ehdokkaana ja olisi kyllä laatunsa puolesta palkinnon ansainnut. Tämä ei ole kritiikkiä voittajateosta kohtaan, joka edustaa kovin erilaista lajityyppiä. Ilahduttavaa on, että Suomessa yhä kirjoitetaan korkeatasoista tietokirjallisuutta suomeksi.

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja ensyklopedisti.